

הרב אפרים ויינברגר

רב ביד אליהו, תל-אביב

* הזכות לעבודה וריכוז תפקידים במדינה *

בחינו הממלכתיים והצבוריים נתקלים אנו בתופעות שאישי ציבור תופסים שני תפקידים ראשיים — מנהלתיים, כמו: ראש הממשלה ושר הבטחון, ראש הממשלה ושר החוץ, שר בעל שני תיקים, שר האוצר וגזבר הסוכנות, חבר הנהלת הסוכנות וחבר הכנסת, ראש העיר וחבר הכנסת, מנהל כאן ומנהל שם וכו'. בזמן האחרון נשמעים בחוגים צבוריים קולות נגד נוהג זה ונתבקשתי מהמסורר י. צ. רימון מגיד שעור נ"ך בישיבת „עטרת זקנים“, לברר דעת התורה בנדון. וזה מה שהעליתי.

א. „בעל מלאכה אחת“

התנגדותם של חז"ל לריכוז שני תפקידים ביד אחת, יש לראות במאמרם הקצר והידוע: „אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות“ (מ"ר ריש וירא מובא גם בתוס', ב"מ פ"ו ב' ד"ה ההוא). פירוש הדבר, שאף בעל כשרון וסגולות לא יצליח במעשיו, אם יצטרך למלאות שני תפקידים, כי בסופו של הדבר, לא ימלא אף אחד בשלמותו הראויה. נסיונם הרב של חז"ל בניהול ענינים צבוריים ורוחניים הביא אותם לידי הערכה שלילית מאד של רכוז תפקידים בידי אדם אחד. מה שבא לידי בטוי במאמרם הנפלא: „כשחכם עוסק בדברים רבים מערבבים הם אותו מן החכמה“ (מ"ר וירא ר' ב'). דעה זו מביע גם הרמב"ם באימרה הקולעת (מובא בתשב"ץ ס' ר'): „שמעתי, שהרמב"ם כשראה השגת הראב"ד עליו אמר, „מעולם לא נצחני אלא בעל מלאכה אחת“. לא „בעל מלאכות רבות“, לא פיזור הנפש ופיצול הכוחות, לא רבוי משרות וכסאות אלא רכוז וצמצום הכשרינות והכוחות בשטח אחד בתפקיד מסוים, מבטיח יעילות והצלחה להעלאת רמת התפקיד והפעולה — „בעל מלאכה אחת“.

ב. „איש איש על עבודתו“

נושאי משרות בישראל בימי קדם, הכהנים והלויים, חלוקת תפקידיהם וסידור העבודות בין הכהנים והלויים, יהלויים בינם לבין עצמם, (משוררים ושוערים), שעל כל אחד היה מיטל לעסוק רק בתפקידו הוא ולא בתפקידים נוספים וכן לא בתפקידו של השני, יכולים גם היום לשמש לנו למופת.

יט"ך הם דברי הרמב"ם (בהל' כלי המקדש פ"ג ה"י): הלויים מזהירים שלא לעבוד עבדת הכהנים והכהנים נזהרים שלא לעבוד עבודת הלויים וכו'. וכן הלויים עצמם מזהירים שלא יעשה אחד מלאכת חברו שנ' (במדבר ד' י"ט): „איש איש על עבודתו ואל מטאו“. בעל הלכה האחרונה — אב"י (בערכין י"א ב' ראה שם) אומר: נקטינן משורר ששער בשל חברו במיתה (ביד"ש) שנ' (במדבר ג' ל"ח)

* בא שלא בזמנו מיזם כך נדפס שלא במקומו.

והחונים לפני המשכן וכו' והזר הקרב יומת, וכבר העיר בשו"ת בית יצחק (או"ח סי' ל"ו) על שהרמב"ם השמיט את הפסוק של אביי ומביא פסוק משלו. אמנם, נודע דרכו של הרמב"ם להסמיך להלכה פסוקים וראיות הנראים בעיניו יותר פשוטים, ראה לח"מ מלכים (פ"א פ"ב). וכן גם בתוס' כריתות (ט"ו א' ד"ה ערות), דדרך הש"ס להביא הפסוק הפשוט ביותר, אף שיש פסוק אחר קרוב באותו ענין.

אבל לפי הנ"ל אפשר, שבכוונה השמיט הרמב"ם את הראיה מהפסוק „והזר הקרב“, כיון שבפסוק זה הובלט צמצום האיסור של זר כלפי משכן ומקדש (וראה ערכין שם דאביי מפרש את הפסוק „זר דאותה עבודה“). וניתן לומר שהרמב"ם רואה בהלכה זו של סידור עניני השירות במשכן, כעין כלל בחיים הצבוריים. על כן לא הביא את הפסוק „והזר הקרב“ אלא פסוק אחר שמצא בענין עבודת המשכן „איש על עבודתו ואל משאו“, כאן לא מדובר בפירוש מהאיסור של זר כלפי המשכן. אלא באופן כללי. פסוק זה יכול לשמש כמושג יותר רחב המשתרע גם על שאר יסטי החיים הצבוריים „איש איש על עבודתו“ ז. א. יתעסק ויתעמק כל אחד בתפקידו ובשטח פעולתו. יהיה „בעל מלאכה אחת“, לא יחפש תפקידים נוספים ולא יתעסק אחד בשטח פעילותו של השני, אלא ישמור וישקוד כל אחד למען הצלחת תפקידו הוא „איש איש על עבודתו“.

ג. כהונה ומלכות

רמז על אירכו שני תפקידים ביד אחת יש גם לראות בהלכה זו: אין מושחין כהנים מלכים, אמר רבי יודן על שם (ויחי) „לא יסור שבט מיהודה“ ור' חייא בר אדא על שם (דברים י"ז כ'): „למען יאריך ימים על ממלכתו וכתוב בתריה „לא יהיה לכהנים הלויים חלק ונחלה“ וכו' (ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג) ובפני משה. דלר' יודן שהביא „מלא יסור שבט מיהודה“, אין מעמידין מלך משום שבט רק מיהודה, אבל לרחב"א שלומד מהסמיכות של פרשת המלך: „לא יהיה לכהנים הלויים חלק וכו', חל האיסור רק על שבט לוי. כן כתב גם הרמב"ן (ויחי) בפ' הירושלמי, שלרחב"א אפשר להעמיד מלך לצורך שעה גם משאר שבטים חוץ משבט לוי (וראה שם מה שהתרעם על מלכי החשמונאים).

לפי הנ"ל יש לומר, דע"כ לרחב"א הורע כוחו של שבט לוי למלוכה יותר משבט אחר, כי „רב להם כתר כהונה“ ואין למסור שתי משרות רמות לידי שבט אחד. גם לכתחילה נפרדו זה מזו. ראה מ"ר (שמות ב' ר'): בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים א"ל הקב"ה (אל תקרב הלוט), כבר מתוקנת הכהונה לאהרון אחיך והמלכות לדוד. כן במס' זבחים (ק"ב א'): בקש משה מלכות ולא נתנו לו. וראה יומא (ע"ב ב') שלשה זרים הן וכו' זכה אהרון ונוטל, זכה דוד ונוטל וכו'. אנו רואים איפוא חלוקה צודקת של שלטון הכהונה והמלכות בישראל, והקפדת הקב"ה בתחילת יסודם, שישמשו ויפעלו כשני עמודים נפרדים.

ד. „סייפא“ ו„ספרא“

לשלילת השלטון המלכותי, במיוחד, משבט לוי, יש גם נימוק חברתי מוסרי. מעצם מהותם נבדלו המלכות והכהונה. מטרת המלכות היא כמ"ש הרמב"ם (הל'

מלכים פ"ד ה"י): שאין ממליכים מלך תחילה אלא לעשות משפט ומלחמות (משפט, פי' בדיני ממשלה בחוקי מדינה, לא בדיני תורה, ראה תורה תמימה שפטים י"ז י"ט ובס', "סתירת זקנים" להרב ברונרוט ז"ל אב"ד בת"א, חלק ההלכות ס"ח). לרוב, עיקר הן המלחמות. מי לנו גדול מדוד המלך וכתוב עליו (דבה"ר א' כ"ב): דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית, ובשביעות (ל"ה ב'): מלכותא דקטלא חד משייתא בעלמא לא מיענשו. וברמב"ם (מלכים ספ"ג): והורג רבים ביום אחד כדי להטיל אימה ולשבור יד רשעי עולם.

בנגוד למלך, תפקידו של הכהן הוא כולו רוחני-מוסרי, כמו: יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל (ברכה): שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב' ג'). ובספרי ברכה (י"א י"א): ופועל ידיו תרצה, שמרצה את ישראל לאביהם שבשמים. וראה רמב"ם (פי"ג משיטה ויובל ה"ב) שבט ליי הובדל לעבוד את ד' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים וכו' לפיכך לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין ילא זוכין לעצמן בכח גופם אלא הם חיי השם. הראשון — המלך הוא איפא בבחינת „סייפא, הכהן „ספרא“, ואי סייפא לאו ספרא“ (ע"ז י"ז ב').

ה. „רב לך כתר מלכות הנח כתר של כהונה“

בהאמור. יש להסביר דברי הגמרא קדושין (ס"א א') במעשה דינאי המלך שכבש 60 כרכים ובחזירתו שמח שמחה גדולה וקרא לחכמי ישראל והקים ציץ בין עיניו להדגיש שהוא גם משמש ככהונה גדולה. במסיבה זו אמר לו אחד החכמים יהודה בן גדידיה: „ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לרעו של אהרן“ (שהיו אומרים אמו נשבת במודיעין ושבויה פסולה לכהונה). והקשה המהרש"א וכי עד אותו יום לא ראו החכמים שהוא משמש גם ככהונה, ולמה דוק כעת הוכיחו אותו?

לפי הנ"ל הדבר נכון. חכמי ישראל הכירו את המלך הצדוקי ששפך גם דם רב נקיים בישראל. על כן משום פחד וחשש של פקוח נפש מנעו להוכיחו. מי לנו גדול משמואל הנביא, והוא אמר לישראל (אחרי שהעלה אותו אחרי פטירתו): כד הוינא גבך בעולם השקר הוית שמעית מיני מלין יקרין דהוינא דחיל מינך דלא מקטיל יתי (מ"ר אמור כ"ו ז'). וכן הוא בהלכה בש"ע א"ח (ס') תר"ח במג"א סק"ג) כשיש חשש שאם יוכיחו ישנאנו וינקום ממנו, אין להוכיחו, וראה תוס' ב"ב (ס') ותוס' שבת (נ"ה ב'), ואם ידוע שלא יתקבלו דברי תוכחה אמרינן „מוטב שיהיי שוגגין ולא מוידקין“ ובס' חסידים (תי"ז): מי שידוע שלא יתקבלו דבריו אין להוכיחו, וביבמות (מ"ט ב'): אמר (חזקיה) ידענא ביה (במנשה) דלא מקבל מה דאיכא ליה ואי אמינא ליה לישוויה מויד. משום זה שתקו החכמים לינאי המלך. ברם כעת, במסיבת-נצחון זה, חשב אחד החכמים, שמצא שעת כושר לשכנע את המלך, שגם הוא יסכים, שלו אף מבחינה ממלכתית-צבורית, אין התאמה בין כתר מלכות וכתר כהונה. ינאי, בא כעת ממלחמה גדולה שכבש 60 כרכים. בלי ספק דמים רבים נשפכו שם, ובודאי גם לא מעט דם של צעירי ישראל. וזהו שאמר לו: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות. נכון, תפקידך כמלך ומצביא ללחום להגנת הארץ וכן למען כבושים בהתאם להתנאים האסטרטגיים של המדינה, אף שזה קשור עם אבדן

היים יקרים. ברם, תפקיד מלחמתי זה בשום פנים, לא מזדהה עם כהונה, שתפקידה הוא רוחני-מיסרי טהור ואין לך ניגוד יותר משפרכת דמים עם כהונה בבית המדרש, וכדברי ד' לדוד (דבה"י שם): דם רב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי.

[בזה אפשר לתרץ דברי הרמב"ם (בהל' תפילה פט"ו ה"ג) שפוסק כר' יוחנן ברכות (ל"ב ב') דכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו. והקשו עליו מדברי הירושלמי גיטין (ה"ה ה"ח): שלא יאמר איש פלוני שופך דמים והוא מברכני, אמר הקב"ה וכי לא אני מברכך? יוצא שכשר לנ"כ, וכן בתוס' יבמות כתבו (ו' א' ד"ה, שנאמר) שהאי דברכות חומרא בעלמא היא. לפי הנ"ל י"ל דהרמב"ם לשיטתו בהל' שמירת הנפש (פ"ו ה"ד) שפוסק כר' יהודה (מכות י"ג א') ברוצח בשוגג וחזר מערי מקלט אחרי מות הכה"ג, שאינו חוזר לשררה שהיה בה לעולם, אלא הריהו מורד מגדולתו כל ימיו, הואיל ובאה תקלה זו הגדולה על ידו. אף שהרצח היה בשוגג וכיפר עוונו בערי מקלט. גם בתוס' סוטה (ל"ט א') בשם השאילתות דהלכה כר' יוחנן בברכות. כן גם דעת הוהר"ר ריש פנחס: כל כהן דקטיל נפש פסיל ליה לכהינתא וראה שער הוהר"ר להגר"ר מרגליות שלט"א שם, וראה תוס' ד"ב"א ריש פנחס בשם ר"מ מקוצי: כיון שידיו של פנחס נגואלו בדם וכהן שהרג את הנפש פסול לכהונה, והיה פנחס מתירא שמא יפסיד כהונתו, לכך נתן לו הקב"ה את בריתו שלום. עד כדי כך! פנחס מתקנא קנאת ד' ובהריגה מקרית זו של בעלי עבירה, מציל הוא גם את בני ישראל מכליה, בכל זאת, היה מתירא שמא יפסיד כהונתו. ובמיוחד נ"כ שהכהן צריך, לברך את עמו ישראל באהבה" (סוטה ל"ט). ראה מ"ר (נשא פי"א ד': אל תהיו מברכין את ישראל באנגריא, ובמג"א סי' קכ"ח סק"ח בשם הוהר"ר): כל כהן דלא רחים לעמא ועמא לא רחים ליה לא ישא כפיו. בודאי שתנאי זה לא קיים אצל רוצח, וראה גם מכילתא (סוף יתרו) הטעם על „לא תניף עליהם ברזל" דהמקדש, המזבח והכהונה, תפקידם הנעלה להכניס בחיי האומה, הכלל והפרט שלום ואהבה ולהאריך ימיו של אדם והאומה בנגוד להחרב. משום זה מוכן שמלחמה וכהונה הם שני מושגים, לא רק נפרדים, אלא גם מנוגדים]

בזה אפשר להסביר את ההלכה ברמב"ם הל' שמיטה ויובל (פי"ג הנ"ל) ששבט לוי לא התגייס לצבא ישראל ולא השתתף במלחמות. ומקורו בספרי (מטות ל"ה) עה"פ: אלף למטה אלף למטה לכל מטת ישראל תשלחו „להוציא שבט לוי", לפי גירסת הגר"א. וברשב"ם (במדבר א' מ"ט): אך את מטה לוי לא תפקדו וכו' ומפרש הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה, אלא, הפקד את הלויים על משכן העדות. מפורש איפוא בתירה על שחרורו של שבט לוי מללכת למלחמה. לפי הנ"ל יש גם לומר, שתפקידו הרוחני והמסרי של שבט לוי, התפקיד של: יורו משפטיך ליעקב וכו' וכן תפקידם של בני שבט לוי כרועים רוחניים של האומה, לא מזדוגים כלל עם מלחמה ושפיכות דמים „אי ספרא לאו סיפא".

השקפה זו הביעו איפא חכמי ישראל לפני ינאי המלך: הנח כתר כהונה לזרעו של אהרון, הדגישו „לזרעו של אהרון", למי שעובד עובדא דאהרון, אוהב ורודף שלום (יומא ע"ב ב' וברש"י) ואין כתר כהונה הולם למי שמתפקידו לעסוק בלי הרף במלחמות ושפיכת דם.

ברם, ההדגשה: „רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה“, עצם הבטוי מעיד גם על הלך רוח בקרב העם, שבתוך תוכו התנגד לרכוז של „המלכות והכהונה“ ביד אחת, ולו בידי החשמונאים.

ג. חלוקה צודקת של משרות וכבודים בישראל

על חלוקה צודקת ודמוקרטית של תפקידים ומשרות בישראל, לא רק „לאנשי שלומנו“, אלא לכל שכבה וחוג מוצאים אנו כבר בתורה. בשעה שהקב"ה אמר למשה לבחור חברי הסנהדרין הראשונה: אספה לי 70 איש מזקני ישראל (בהעלותך) בחר משה 6 נציגים מכל שבט ושבט (סנהדרין י"ז א' וראה שם). כן אמרו: אין לך כל שבט ושבט שלא יצא ממנו נביאים ושופטים (סוכה כ"ז ב').

חלוקה דומה של תפקידים מוצאים אנו גם בעניני בית הכנסת. ראה משנה ריש תענית: העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג, האחרון (במוסף) מזכיר (להתפלל מוריד הגשם), הראשון (בשחרית) אינו מזכיר, וביו"ט הראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר. על זה כתוב בסור אר"ח (סי' קר"ד) דע"כ אמר הראשון והשני ולא שחרית ומוסף. כי מנהגם היה שהעובר לפני התיבה במוסף אינו אותו שעבר בתפילת שחרית. השווה גם ר"ה (ל"ג ב'): העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה, השני מתקיע ובשעת ההלל (בחג) הראשון מקרא את ההלל. כתב ג"כ הטור (בס' תספ"ה) שש"צ המתפלל ביוצר אינו מתפלל במוסף אלא ש"ץ אחר.

ד. משרת ראש העיר

חכמי ישראל בנסיגונם הרב בניהול תפקידים צבוריים, לימדו אותנו לא לבחור לתפקיד צבורי אחראי ובמיוחד לראש העיר (ש"כ כל מילי דמתא עליהו רמיא) אדם, שהוא בעל מקצוע בשטח אחר. כגון: תלמיד חכם, מלומד, רופא וכו', כיון שאישים הללי מטבעם קטורים הם, אם להספר, ואם למקצועו הרפואי וכו'. ממילא יסבלו עניני העיר והציבור על כן אמרו: אל תדור בעיר שראשיה ת"ח (פסחים ק"ב א') וכן שם (ק"ג א'): אל תדור בעיר דריש מתא אסיא (רופא). כי קשה להאמין שאנשים מלומדים הללו, יפסיקו מהיום עבודותיהם במקצועות העבר וירכזו מעתה כל כוחותיהם וכשרונותיהם רק בניהול עניני העיר והציבור.

לפי פי' התוס' (ב"ב ק"י א' ד"ה ולא), היא גם כעין אזהרה לת"ח שלא לקבל עליו תפקיד צבורי אחראי כמשרת ראש העיר וכדומה, כיון שעל ידי זה יתבטל מתורתו. מכאן, שחכמינו הקדמונים לא ראו „ברכות בהרבה מלאכות“ ולא חבבו חצי מלאכה ורבו תפקידים. מאידך — אם קרה ותלמיד חכם קבל עליו תפקיד צבורי, אין לו בתקופה זו, לעסוק באופן קבוע, אף לא בתורה, אלא להתמסר כולו לתפקיד הצבורי שהוטל עליו. כך מספרים חז"ל: אמר ריב"ל 60 הלכות למדני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולם נשתכחו ממני בשעה שהייתי עוסק בצרכי צבור (מ"ר וראה ו' ז') ובתנחומא שם: מכאן, שהעוסק בצ"צ משכח תלמודו.

כנראה, משום כהן פיצוי ועודד לעוסקים בצ"צ, על שעליהם להזניח את תורתם אמרו בירושלמי (ב"רכות פ"ה ה"א): העוסק בצ"צ כעוסק בתירה (מובא גם בתוס' ל"א א'). ייצא דעת חכמינו שאם משהו משמש בתפקיד ראש העיר,

נשיא המועצה, ראש הקהילה וכדומה שבידו הופקדו עניני העיר והצבור, אין עליו לעסוק בשום דבר אחר, וזולת שקידה על מלוי תפקידו לטובת עניני העיר והאוכלוסיה. יתכן שמשום זה, מוצאים אנו שבחלקם הגדול שמשו כפרנסים ומנהיגי צבור לאו דוקא תלמידי חכמים. לדוגמא בקדושין (ע"ז ב'): הילכך, רב ביבי דגברא רבה הוא ליעיין במילי דשמיא (עניני צדקה בבית הכנסת) ומר (דלא הצטיין כגברא רבה בתורה, ראה שם) ליעיין במילי דמתא (בצרכי צבור, רש"י) ובפיהמ"ש להרמב"ם (בכורות פ"ד) דבבחירת ראש הגולה „אין אנו חוששים לתורתו", וראה תשר' הרא"ם לרבנו אליהו מזרחי (סי' נ"ג) דטובי העיר שעוסקים בצ"צ אין הם חכמי העיר, וראה שם אריכות גדולה בכל עניני קהילה וצבור וכן ברדב"ז (הל' מתנות עניים פ"י ה"ח) שנוהגים למנות גבאים אע"פ שאינם חכמים. קהילות ישראל בבחירתם של פרנסים, ראשי ועסקני צבור, זכרו כנראה בכלל הנ"ל של חז"ל „אל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים".

ה. „בירושלים לא היו לאדם אחד שתי משרות"

דעה זו של הקדמונים נגד רבוי תפקידים ומשרות ביד אחת, לא היתה רק משאלה טובה ואידיאל מוסרי-חברתי, אלא נקבעה כקו ושיטה בחיים הצבוריים והרוחניים בימי קדם. כן כתבו התוס' במס' כתובות (ק"ה ב') על מה שהגמרא שואלת, מהא שבמשנה רואים אנו את חנן בן אבשלום, שהיה דיין בבי"ד של דייני גזרות, ובברייתא שהיה חבר בבי"ד של דייני גזלות? והקשו התוס' אולי שמש חנן כדיין בשני בתי דינים של גזרות ושל גזלות? ומתריצים, דבירושלים לא היו לאדם אחד שתי משרות. והגה"ק רבי משה יחיאל הלוי אפשטיין שליט"א האדמו"ר מאוזירוב בעל „אש דת", העירני מדברי הוהר עה"פ: וידע כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לד' (שמואל א' ג' ב') „לנביא ולא למלך" (והר תרומה קנ"ד).

ו. „אין אדם יכול לכוון דעתו לשני דברים כאחד"

בסוס רעיוני הלכתי נגד שני תפקידים, אפשר למצוא בדברי התוס' מו"ק (ח' ב' ד"ה לפי) שכתבו הטעם שאין מערבין שמחה בשמחה, כמו שאין עושים מצוות חבילות חבילות. דבעינן שיהא לבו פנוי למצווה אחת ולא יפנה עצמו ממנה. כן כל תפקיד צבורי (שהוא כעוסק בתורה לפי הירושלמי הנ"ל) שאדם מקבל על עצמו הכרחי הוא, שלבו ומחשבתו יהיו פנויים רק לשם מלוי תפקידו לטובת הצבור ולא יפנה עצמו ממנו לתפקיד אחר. ויש גם להביא מדברי רמ"א (יו"ד סי' רמ"ה ס"ז בשם המרדכי) דאין למלמד תנוקות להיות ער בלילה וכד' ואין לי לעשות כל פעולה שהיא, שעלולה להחלישו ולהפריעו במלוי תפקידו הנאמן. כעין דברי התוס' הנ"ל, מוצאים אנו בדברי הראב"ד (הל' פרה פ"ז ה"ג) בדבר היסח הדעת, בממלא מים לקדוש כתב „וכללו של דבר, אין אדם יכול לכוון דעתו לשני דברים כאחד ואי אפשר בלי היסח הדעת". וראה בענין זה חקירת הרב החניא (בש"ע סי' ע"ג בקו"א): צ"ע אם אפשר להרהר ב' הרהורים כאחד (וראה פסחים ל"ד א' תוס', ד"ה פסיל הגוף). מכל זה יוצא ברור ששני תפקידים מביאים בע"כ להיסח הדעת בשניהם כעין דברי הראב"ד.

י. חלוקת עבודה ועזרה

עד הנה דברנו בדבר חלוקת תפקידים מבחינה צבורית ויעילות העבודה. ברם, ערך רב ישנה לבעיה זו גם מבחינה סוציאלית-הומניטרית. ברור, שאם יחידים ממלאים תפקידים כפולים, ישארו במקום זה, בני אדם מחוסרי לחם. במיוחד, חמורה היא הבעיה בזמן של חוסר עבודה, שאנשים לאלפים, אבות למשפחות מטופלות, מסתובבים מחוסרי עבודה ובלי לחם לפי הטף, בו בזמן שאנשים רבים עובדים עבודות כפולות ובמיוחד העבודות של אלפי זוגות. אין המדובר על בעלי מקצוע, אלא בעבודות ותפקידים שיטפיים רגילים, שכל אחד מאלפי מחוסרי עבודה, היה מסוגל למלאות אותם בהצלחה ויחד עם זה לפרנס את ב"ב בכבוד.

והנה ראיתי כעת לספר חדש שו"ת נצר מטעי לידידנו הרה"ג רנ"צ פרידמן שליט"א (סי' ל"ד) שדן בשאלה זו והאריך לפלפל במחלוקת של ר"ע ובן פטורא (ב"מ ס"ב א') בדבר קיתון של מים שאינו מספיק לשניהם. ברם, שם מדובר, שהקיתון נמצא ביד אחד הזקוקים לי, ע"ז אומר ר"ע „חייך קודמים“, אבל בני"ד לא נמצא הקיתון בידי שניהם הזקוקים לה, אלא ביד שלישי כמו כאן: מוסדות הממשלה, הרשויות המוניציפליות וסתם נותני עבודה צבוריים ופרטיים, ממילא ל"ש כאן לדון על הכלל „חייך קודמים“ גם אליבא דר"ע.

ברם, מצאתי למרן הגר"א אונטרמן שליט"א בספרו שבט מיהודה (שער א' ס"ח) שעמד על זה יהעלה כמה נקודות חדשות בהלכות פקח"נ המסתעפות ממחלוקת זו של ר"ע ובן פטורא, ראה שם.

כאן איפוא הנקודה המרכזית היא, אם, לפי ההלכה, מותר לצד שלישי, ו"א המוסדות של נותני עבודה הנ"ל, למסור, מצד אחד, עבודות לזוגות ומכש"כ עבודות ומשרות כפולות ליחידים, בזמן שמשפחות רבות אחרות נשארות בגלל זה מחוסרות פרנסה.

מקור הלכתי לשאלה זו, אפשר לראות במאמרם במס' עירובין (ס"ג א'): „א"ר אבא ב"ז כל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנ' (שמואל ב' כ') „עירא היאירי היה כהן לדוד“. ושואלת הגמרא: וכי לדוד הוא דהוה כהן לכ"ע לא היה כהן? אלא, דוד נתן לו כל מתנותיו וכתוב בתריה „ויהי רעב בימי דוד“, ע"כ. מתוך דגש של חמלה וצדק כלפי סובלים ומחוסרי לחם שפעם בלבותיהם של חז"ל, לא נשאו פנים גם לדוד המלך, כשמצאו אצלו חלוקה לא צודקת במתנות כהונה, שהעדיף כהן אחד, במקום לחלק המתנות במידה שווה גם לשאר כהנים זקוקים. לכאורה, המאמר הנ"ל המובא בין שאר מאמרי אגדה במס' עירובין שם אפשר לומר שזוהי רק הבעה מוסרית של חז"ל בדבר צדק סוציאלי. אולם הרי"ף והרא"ש מביאים את מאמרו זה של ר' אבא להלכה, וכן בש"ע יו"ד (סי' רנ"ז ס"ט) ובב"י שם: „שלא ירבה לקרוביו יותר מלשאר בני אדם. וכן הם גם דברי רש"י שבת (ק"ח ב' ד"ה מחלקי), דמחלקי צדקה. עליהם לבדוק ולחלק לכל אחד לפי הצורך, ולא לחלק לאחד יותר משום שדעתו קרובה אליו.

חשובים במיוחד הם דברי יהינתן על הרי"ף שם בענין „הנותן מתנותיו לכהן אחד“, פי' „שגזול לכהנים אחרים שאין להם ממה לחיות ואינם חשובים בעיני האחרים כמו זה הכהן“.

ייצאת איפוא הליכה ברורה, שמחלקי מתנות (וגבאי צדקה) בימי קדם, אסור

זיה להם להרבות לאלה או לקרוביהם ולקפח נזקקים אחרים וזהו ממש גזל. ומכאן אתה למד שכמו בזמניהם היו הכהנים (ת"ח וסתם עניים) זקוקים לעזרה בשביל שלא עסקו במלאכה רק בעבודת ד' (תוס' יבמות פ"ו ב' ד"ה מפני) וגם הנשיא בישראל דאג לפרנסתם (תוס' פסחים ל"ד א' ד"ה מחמין) ולפי ההלכה אסור היה להרבות לאחד ולהעמיט לשני, כן בזמננו המצב כלפי שכבות רחבות באומה הנמצאות מחוסרי עבודה.

במיוחד חמורה היא הבעיה, כלפי עולים חדשים, שעזבו פרנסתם ומלאכתם הקבועה כדי לעלות לארץ תקוותם וכאן הרבה מהם טרם זכו להשתרש ולקבל עבודה. הנ"ל הם בדומה בפרט זה לכהנים בזמנם שחובתנו במיוחד לדאוג לקיומם הכלכלי.

על המוסדות של נותני עבודה בישראל להתחשב איפוא עם הכלל ההלכתי „הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם“, רעב לאלפי משפחות מטופלות שנשארו מחוסרי לחם בגלל שנותנים „הרבה מתנות“, ובלשונו „משרות ועבודות כפולות“ ליחידים ולזוגות.

[בהסתמך על הלכה הנ"ל, מביא היד אפרים (י"ד סי' ס"א) דברי הפלתי בשם חתנו, כשעשה פדיון הבן לא רצה לתת המתנות כהונה (מבהמה שנשחטה לצורך הסעודה), לכהן שפדה אצלו את הבן, אלא לכהן אחר, כדי שלא יהיה „נותן מתנותיו לכהן אחד“].

יא. הדינים לקטרת

על חלוקה סוציאלית צודקת שהתקיימה אצל הכהנים (חוץ מהסדר של כ"ד משמרות כהונה) בינם לבין עצמם, בנוגע להקרבת הקטרת, אומרת המשנה: חדשים לקטרת (יומא כ"ו א'), ובגמרא: תנא, מעולם לא שנה אדם בה בפני שמעשרת, דכ' ישימו קטורה באפך וכר' ברכ' ד' חילו. וע"כ, משום שהקטרת היא סגולה לעשירות ופרנסה, חלקו עבודה זו בצורה, שכל כהן יזכה בה במידה שווה, ולא שאחד יזכה פעמיים והשני ישאר מקופח.

על סמך הלכה זו, מביא הרמ"א ביו"ד (סי' רס"ה י"א בשם רבנו פרץ) שנהגין לא לתת שני ילדים לסנדק אחד, כיון, שהסנדק המחזיק הילד על ברכיו הוא כאילו בנה מזבח והעלה עליו קטרת (ד"מ), על כן גם בסנדקאות אין למסור פעמיים לאחד, אלא שכל אחד יזכה במצוה זו שמעשרת.

על דברי רבנו פרץ אלו, העיר הגובי"ק (י"ד סי' פ"ו), שאין להשוות סנדקאות לקטורת. בשלמא בקטורת זכו כל בני אהרן כשותפים, ע"כ בצדק לא נתנו שאחד יזכה יותר מהשני, כיון שכולם שותפים בעבודה זו. אבל מצוות סנדקאות, אף שגם היא מעשרת, אבל הרי זוהי מצוה פרטית של האב ובידו לכבד ולהעשיר למי שרוצה אפילו כמה פעמים? והגובי"ק בא למסקנא דר"פ למד דין שלו, לא מקטורת שהיא מצוה שותפית, אלא מעירובין הנ"ל, שחז"ל התרעמו על דוד שנתן מתנותיו לכהן אחד ושאר כהנים נשארו מקופחים. נמצא, דגם אדם בשלו ראוי, לא לתת הכל לאחד, אלא לחלק בשוה, ראה נו"ב שם.

יב. מל אזורחי המדינה שותפים בעבודות ממשלתיות וצבאיות

והנה הגובי"ק הכניס כאן נימה חדשה, שע"כ לא נתנו בקטורת, שאחד יזכה

פעמיים והשני ישאר בלי שיזכה במצוה זו, כיך שכל בני אהרן היו שותפים בה. ולפי זה, גם במדינה, באוצרותיה, ובמיוחד — בעבודותיה הנותנות קיום כלכלי, שותפים בהן כל אזרחי המדינה. כדברי הר"ן הידועים בנדרים (כ"ח א') ש"בארץ ישראל כל ישראל שותפים בה". ע"כ ישנה לכל אזרח זכות וחלק בעבודות המדינה והצבוריות, ונותני העבודה הממשלתיים והצבוריים הם רק אפטרופסים על הרכוש המשותף, ובדואי שאין בכחם ואינם רשאים (כמי בקטורת) להעסיק, מצד אחד אדם יחיד בעבודות כפולות וכן אלפי זוגות בלי ילדים או עם ילד אחד, ומצד ב' להשאיר אלפי משפחות מטופלות בלי תעסוקה ולחם, כיון שהאחרונים בדיק הם שותפים בעבודות הנ"ל כמו הראשונים. אין זאת רק שאלה סוציאלית ומוסרית, אלא לא פחות מזה, לפי ההלכה, גם בעיה חוקית־משפטית, ולדברי רבינו יהונתן בעירובין שה"ל יש כאן גם משום גזל.

יג. הבדל בין נותני עבודה צבוריים או פרטיים

ידונה המהרש"א בעירובין שם, על הא דדוד נענש שנתן מתנותיו לכהן אחד, הקשה ממכירי כהונה (גיטין ל' ב') שיכולים לתת המתנות לכהן אחד. לכאורה נראה שיש הבדל יב בין מכירי כהונה שהם אנשים פרטיים ורשותם היא לתת מתנותיהם לכל כהן לפי ראות עיניהם. אחרת המלך, שמהוה גורם ממלכתי־צבורי (ראה תוס' ע"ז, י"א א' ד"ה עוקרין) ועל המלך להתיחס לכלים כאילו הם קרובים ומכירים. כידוע דברי המפרשים על הפסוק (ויקרא ז' י'): "לכל בני אהרן יהיה איש כאחיו, ו"ל אצל בני אהרן, המסמלים ראשי הצבור. אצלם יהיו "איש כאחיו", כולם כאחים וקרובים בלי כל הבדל והפליה. ע"כ אצל המלך, כולם הם בבחינת מכירי כהונה, ולו אסור להעדיף אחד על משנה.

וזהו באמת דעת המרדכי מובא ברכ"א יו"ד (סי' רנ"ז ס"י) דיש הבדל בין גבאי צדקה לאדם פרטי. הראשונים מהוים כעין מוסדות צבוריים ותפקידם לדאוג בעד כל אחד בצורה שווה (וכן נראים דברי רש"י שבת הנ"ל). ע"כ אסור להם יתרבות לקרובים, מכירים יכו, אבל נותני מתנות כהונה או עבודה פרטיים, כודאי שמותר להם לחלק המתנות או העבודה לפי ראות עיניהם.

ברם, מדברי הנוב"י הנ"ל מפורש יוצא דגם ביחיד אין לו להרבות המתנות לאחד ולשלול אותן מהשני. והח"ס בתשרי אר"ח (סי' קנ"ח) כתב עליו בזה, "דבר גדול דיבר הנוב"י". וכן מדברי רבינו יהונתן הנ"ל יוצא שגם ליחיד משלו אין זכות להעדיף אחד על השני. וגם המהרש"א הנ"ל דקדק כן מהגמרא "כל הנותן מתנותיו" משמע אפילו יחיד. ע"כ כל נותני עבודה בין צבוריים או פרטיים עליהם, לפי תורת ישראל, לחלק לכולם באופן שווה.

יד. הסדר פנימי בין עובדים לחלוקת עבודה

פועלים ובעלי מלאכה, בזמן שאין עבודה תמידית לכולם, ראוי הרא, עד כמה יתדבר מסור בידם, שיבואו לידי הסכם, בינם לבין עצמם, לחלוקה צודקת של העבודה. כנראה, שבימינו היו קיימים הסדרים והסכמים כאלה בין בעלי מלאכה עצמם. שכל אחד במצב כנ"ל, יעבוד רק ימים מסויימים בשבוע, ובדרך זו להבטיח עבודה חלקית לכולם. מי שעבד על ההסכם הוטל עליו עונש.

מקור להסדר כזה, יש למצא במס' בבא בתרא (ט' א'): הנהו בי תרי טבחי דעבדי עניינא בהדי הדדי, דכל דעביד ביומא דחבריה ליקרעיה (גירסת הרא"ש) למשכיה. פי' שלא הספיקה עבודה לשניהם לכל ימות השבוע, ע"כ הסכימו ביניהם, שאחד יעבוד יום זה והשני מחר וכן כסדרן.

הסכם זה לא היה מקרה בודד אצל „תרי טבחי“, אלא, נוהג כללי בין עובדים ובעלי מלאכה בימים אלו, כדי שלא ישארו אנשים בלי כל עבודה וגם שלא יבוא לידי ריב על זכות עבודה.

הרמב"ם נותן באמת לעובדה פרטית הנ"ל של „תרי טבחי“ צורה הלכית כללית. הוא כותב: רשאים אנשי אומניות לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד ביום שיעשה חברו וכיוצא בזה (הסכמים בדבר חלוקת עבודה) וכל מי שיעבור על התנאי יענשו אותו כך וכך. (רמב"ם הל' מכירה פ"ד ה"ו) וכן נפסק בש"ע חו"מ (סי' רל"א כ"ח). לפי התוספתא שמביא המגיד משנה, היה נוהג זה מקובל גם בין אופים. כדי להבטיח תעסוקה לכל פועלי אפיה, הסכימו ביניהם שכל אחד האופים ישובת מעבודה יום בשבוע, לפי הסכם, כדי שלא ישארו פועלים ממקצוע זה בלי כל עבודה.

יש לנו איפוא דוגמא מופתית של הסדר פנימי אצל פועלים ובעלי מלאכה, בינם לבין עצמם, מתוך הבנה הדדית לחלוקת עבודה צודקת. כל אחד ויתר מרצונו על יום עבודה בשבוע, ובצורה זו הבטיח שגם השני לא ישאר בלי עבודה ולחם לגמרי.

בז. בעית קואופרטיבים בהלכה

והנה בארצנו נמצא מספר רב של אגודות קואופרטיבים, ביניהן גם בעלית אופי דתי כמו: מוהלים, שוחטי עופות, פושטי עורות בהמות בבתי המטבחים וכו'. לכל קואופרטיב ישנו מספר מוגבל של חברים-עובדים וחברים חדשים מתקבלים רק לעתים רחוקות ובתנאים מיוחדים. עובדים בעלי מקצוע מסוג הקואופרטיבים שלא מתקבלים, קשה להם למצא עבודה, כיון שהקואופרטיבים כמעט שלא משאירים אפשרות של תעסוקה מחוץ למסגרת שלהם. מתעוררת איפוא השאלה אם דעת ההלכה נוחה מקיומם של אגודות הנ"ל.

הנה מרן החת"ס בתשרי חו"מ (סי' מ"ד) דן בשאלה זו ומתייחס בחיוב לשיטת הקואופרטיבים. הוא מביא שכן הוא המנהג בהרבה מדינות, שיש מספר ומפקד לכל מיני אומנים, כמה יהיה בעיר מאותה אומנות (מלאכה, מקצוע), בכדי שלא יתרבו בכל מקצוע עובדים יותר ממה שראוי לפי העיר והמסחר, כדי שיוכלו להתפרנס וישלם תופסק חיותא שלהם.

מקור בתורה לקיומם של קואופרטיבים, מביא החת"ס ממשמרות כהונה במקדש, שהיוו כעין אגודה שותפית של הכהנים בדבר חלוקת עבודה וקרבנות. ונהנה אם לדין יש תשובה: אצל הכהנים קיום שותפות שלהם, היתה באמת „למען שלום הכהנים וביהמ"ק“ כדברי הרמב"ן (ויקרא ז, ט'), בלי שהדבר יביא נזק או הפסד למישהו, כיון שהשותפות שלהם, הקיפה את כל מעמד הכהנים.

אחרת הקואופרטיבים של ימינו. הם לא מקבלים את כל העובדים המקצועיים מסוגם, ואלה הנשארים מחוץ למסגרת שלהם, קשה להם להשיג עבודה, כיון שהקואופרטיבים מקיפים כמעט את כל המקצוע, ויש כאן „רווחא להאי ופסידא להאי“ (ראה חו"מ סי' ב' ס"ג), שגם בידי טובי העיר אין כח להנהיג תקנות מעין אלו

או לתת ההסכמה ליסוד אגודות כנ"ל. ידוע הוא מכל הראשונים כי תקנות או ייסוד אגודות הגורמות „רווחא לאלה והפסד לאלה“, אפשר לתקן או ליסד רק בהסכמת כל בני העיר או המדינה, כדברי המהר"ק שורש א' מובא גם בתשו' חת"ס (אוה"ע ח"א סי' ק"ח) וראה שם אריכות. והשווה גם קדושין (ס"ה ב'): התם לא קא חייבי לאחרני, הכא קא חייבי לאחרני.

אמנם הדבר נכון — צורך בהסכמת כל בני העיר, הוא רק בזמן יסוד התקנות או האגודות ממין הנ"ל, אבל אם כבר קיימים ונוהגים לפיהם יש להם תוקף חוקי אף אם מביאים „רווחא להאי ופסידא להאי“: וראה תשו' נובי"ק (חר"מ סי' כ') מה נקרא מנהג קבוע שיהיה לו תוקף גם אם הוא „קשה להאי ומעלי להאי“, ובתשו' מבי"ט (סי' פ"ד מובא בחת"ס שם) מתי נקרא „רווח לזה והפסד לזה“. ע"כ גם הקואופרטיבים שלנו, הקיימים כבר שנים רבות בהסכמה כללית, בודאי שיש להם תוקף חוקי גם מבחינת ההלכה, אף שמביאים ריוח לזה והפסד לזה.

ז. הקואופרטיבים בישראל בימינו

יהנה החת"ס הנ"ל (חר"מ סי' מ"ד) מלמד זכות על אגודות שתופיות אלה, שאין מקבלים חברים עובדים חדשים, רק לפי המספר הקבוע מראש, כדי לא להפסיד את פרנסתם (ראה שם).

ברם, כיום בישראל לא מוצדקת השיטה, שהקואופרטיבים סוגרים את שערי אגודותיהם לפני עובדים חדשים. מרן החת"ס בזמנו וכן המדינות שהוא מזכיר, שהיו קיימות בהן אגודות כנ"ל, בימים ההם מספר כל תושבי עיר ימקום היה, פחות או יותר יציב. ע"כ בהתאם למספר התושבים והצורך המסחרי של כל מקום ומקום, קבעו את מספר העובדים ובעלי מלאכה בכל אגודה כנ"ל, כהדגשת החת"ס „שלא יתרבו בכל אמנות (מקצוע) יותר ממה שראוי לפי העיר המסחר“.

מה שאין כן כיום בישראל, שהמצב הוא לגמרי אחר. עם העליה הגדולה מתוססים ב"ה אלפים ורבבות עולים חדשים, המגדילים יום יום, לאין ערוך, גם את הכנסות של הקואופרטיבים. במצב כזה בודאי שעליהם גם לקבל עובדים מחוסרי לחם כן העולים החדשים, בהתאם להכנסה המוגדלת על ידי עולים אלו, וכדברי החת"ס „לפי העיר והמסחר“, ואלה הקואופרטיבים המתנגדים לכך, מאבדים את הבסיס החוקי והמסורי לקיומם ועל מוסדית העבודה של המדינה להכריח אותם לקבל עובדים חדשים, בהתאם לגידול האוכלוסיה והכנסות שלהם. והשווה ב"ב (כ"א א'): סך מקרי דדרדקי עשרין וחמשה יגוקי, ואיכא חמשין מותבינן תרי. יאי איכא ארבעין מוקמינן ריש דוכנא.

יז. הקואופרטיבים היהודיים באלכסנדריה

דוגמא מאלפת מימי קדם היא שהקואופרטיבים של היהודים באלכסנדריה ספקו עבודה לעובדים ובעלי מלאכה שהיו מחוסרי עבודה. הגמרא במס' סוכה (נ"א ב') מספרת, שבביהכ"נ הגדול באלכסנדריה של מצרים, יהיה לכל בעלי מקצוע פינה משלהם: לא היו יושבין מערביין, אלא זהבין בפני עצמן, כספין, נפחין, טרסיים וגרדיים בפני עצמם, וכשעני (עובד ובעל מלאכה מחוסר עבודה) נכנס לשם, היה

מכיר בעל אומנותו ונפנה לשם (נשכר להם למלאכה, רש"י), ומשם פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו.

מכאן שמעמד הקואופרטיבים באלכסנדריה, מלא לא רק תפקידים מקצועיים ודאגה רק לחברים שלהם, אלא גם תפקידים סוציאליים. הם דאגו גם לאחייהם מחוסרי עבודה שיוכלו לפרנס את בני ביתם. החובה היהודית והמוסרית, מוטלת איפוא גם על הקואופרטיבים בישראל, ללכת בעקבותיהם של הקואופרטיבים היהודיים באלכסנדריה לפני אלפיים שנה.

יח. דאגה לת"ח מחוסרי פרנסה

כן דאגו הקדמונים למען סדורם של ת"ח שהיו נמצאים במצב דחוק. כשנודע לנשיא רבן גמליאל, ששני חכמים ר' אלעזר חסמא ור' יוחנן בן גודגדא נמצאים מחוסרי פרנסה, מסר להם הנשיא תפקידים כדי שיוכלו להתפרנס מהם (הוריות י' א'). כן, כשמינו את רבי אבהו לראש ישיבה ונודע לו על המצב הכלכלי החמור של ר' אבא דמן עכו, סרב הוא לקבל את המנוי לראש ישיבה, שהיה קשור עם כבוד ועשירות (ראה רש"י תענית כ"א א' ד"ה מלך ר"י; ורש"י חולין קל"ד ב' ואיב"א) והשפיע שיקבלו את ר' אבא דמן עכו, שהיה מחוסר פרנסה.

ע"כ גדול הוא ערכו של המטיל כיס לת"ח (פסחים נ"ג ב') פ"י העוזר לת"ח ומאפשר לו להרייח את לחמו ע"י מסחר וקבלת תפקיד מתאים, והשווה כתובות (ק"א ב'): העושה פרקמטיא לת"ח ובתוס' סוטה (ל"ז ב') מהירושלמי "לא למד ולא לימד ולא היתה בידו להחזיק והחזיק הרי זה בכלל ברוך".

הלכות אלו בנוגע לת"ח אקטואליים הם מאד במיוחד בימינו בישראל, שעליו ועולים לארצנו רבנים ומורי הוראה ששמשו עשרות שנים ברבנות ובהוראה, וכן זקני ת"ח שתורתם אומנתם עם עבר מפואר, והם נמצאים לצערנו כאן, אחרי עלותם ארצה, גלמודים ועזובים, בלי עזרה מתאימה ובלי שמישהו יטפל בגורלם. החובה התורתית-ההלכתית היא איפוא, על מוסדות המדינה ועל ראשי היהדות הנאמנה לדאוג: א) למצא להם תפקידים ותעסוקה מתאימים ויהא זה במשכורת קטנה, ב) אלה שלא מצליחים להעסיק אותם מפאת גילם וכדומה, החובה לדאוג לקיומם והחזקתם.

יט. דאגה למחוסרי עבודה הוא צו התורה, "והחזקת בו"

על חובה לדאוג לקיומם של מחוסרי עבודה מצווה לנו התורה: כי ימוך אחיך עמך והחזקת בו וחי עמך (ויקרא כ"ה ל"ה). ובת"כ ורש"י: אל תניחהו ויפול (שיהיה זקוק לפשוט ידו או לעזרה סוציאלית), אלא חזקהו משעת מוטת היד. בקשר למצוה זו פוסק הרמב"ם בהל' מתנות עניים (פ"י ה"ז): מעלה שאין למעלה ממנה להמציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו שלא יצטרך לבריות ועל זה נאמר "והחזקת בו". וראה שבת (ס"ג א'): גדול המלוה יותר מהעושה צדקה והמטיל בכיס (עוזר למחוסרי עבודה על ידי מסחר ועבודה) גדול מכולם. כאן מדובר לא רק בת"ח אלא בכל אדם. נמצאת שמצות התורה, "והחזקת בו" פירושה — הדאגה להמציא עבודה למחוסרי עבודה ולחם.

כ. החובה לצמצם א"ע למען הזולת

על החובה לצמצם את עצמו לטובת הזולת, אפשר ללמוד מהספורים בחז"ל. על רבי ועל ר' אלעזר בן פדת. כשרבי בקש מרבי יהושע בן קרח: ברכני, א"ל יהי רצון שתגיע לחצי ימי (ריב"ק האריך ימים מאד), שאל אותו רבי, ולכולהו לא? אמר לו: הבאים אחריך בהמה ירעו? (מגילה כ"ח א'). פי' גם לצאצאיו מגיע שיזכו לכס הנשיאות (וראה רש"י שם). דבר דומה מספרת הגמרא אצל ר' אלעזר בן פדת. א"ל הקב"ה יהיבנא לך בעלמא דאתי תליסר נהרתא דמשחא אפרסמון. א"ל ראב"פ להקב"ה: ותורלא? אמר לו: ולחבריד מאי יהיבנא? (תענית כ"ה א') ז. א. חובה מוטלת להצטמצם, כדי לתת מחיה גם לאחרים. והשווה גם השגת הראב"ד על הרמב"ם (שמיטה יובל פ"ג ה"ג) במה שכתב הרמב"ם ששבט לוי לא לקחו חלק בארץ, וראה לי שאין הדברים אמורים, אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל ארצות שכובש מלך ממלכי ישראל, הרי הכהנים והלויים באותן הארצות ככל ישראל. ובראב"ד: ..א"א אם כן לא יסלו בהם תרומות ומעשרות, כי הם היו תחת חלק הארץ. יוצא מדברי הראב"ד, שאין להרשות הכנסות כפולות — חלק בארץ — נחלת שדה וזרם. וגם לקבל תרומות ומעשרות. וזהו משום שאין להרשות מצ"א פרנסות ומשרות כפולות, ומצד שני — מחוסרי פרנסה ולחם. להיפך, ההלכה מטילה על כל אחד מישראל להצטמצם ובוזה לעזור גם לקיומו המינימלי של הזולת. וכן הם דברי התוס', כתובות (ק"ה הנ"ל) שע"כ בירושלים לא היו לאדם אחד שתי משרות, כיון שהיו הרבה אנשים מתאימים שהיו יכולים למלא תפקידים אלו, והיה צורך לדאוג לכולם, בודאי ראוי שירושלים וישראל של ימינו תמשיך במסורת של ירושלים בימי קדם. לדאוג ראשית כל שכל משפחה בישראל לא תשאר בלי עבודה ולחם.

תמצית דברינו:

הכלל התורתי, חוקה אחת תהיה לכם" שמלפני אלפי שנים, מחייב את עם ישראל במולדתו המחודשת, לדאוג לא רק פעם אחת בארבע שנים, ביום בחירות, לתת לכל אזרח זכות שווה בהצבעה למוסדית המדינה והרשויות המקומיות, אלא לפיו יב' לנו לחיות ולהתנהג בכל ימות השנה, ע"י מתן זכות שווה לכל בני ישראל לעבודה וקיום מכובד, בהתאם לצוו התורה, והחזקת בו וחי עמך".